

Els camins de travessa dels Pirineus segons la cartografia de finals del segle XVII

Albert Barella i Miró

Introducció

El segle XVII es catacteritzà per un estat quasi permanent de guerra entre Espanya i França i, malauradament, Catalunya en fou el pricipal camp de batalla. La lluita començada el 1635, que donà lloc, més tard, a l'aixecament de Catalunya contra el govern de Felip IV i la guerra dels Segadors, que esclatà el 1640 i acabà el 1652, portà finalment al funest tractat dels Pirineus (1659) amb la pèrdua del Rosselló, el Conflent, el Vallespir (el Capcir) i part de la Cerdanya. Altres dues guerres entre Espanya i França (1687-1688 i 1672- 1678) acabades respectivament pels tractats d'Aquisgrà i Nimega no van afectar a Catalunya. Sí, en canvi, ho féu la guerra començada el 1689 amb la invasió a través del Rosselló, que va acabar el 1697 amb la pau de Ryswick.

No és d'estranyar que, en tals circumstàncies, el tema de la frontera franco-espanyola fos d'actualitat constant i que aquest fet es traduís en l'aparició de nombrosos mapes, iniciats amb el famós del 1641 que, personalment, atribuïm a Tavernier, seguit per les cartes de Tavernier (1642), Pellicer (1643), Sanson (1660), Du Val (1667 i 1685), De Fer (1694), Convens i Mortier (vers 1694), Baudrand (1695), Van Anse – Ottens (vers 1695) i Sason i Mortier (vers 1096), com a més destacats, entre d'altres.

Per altra banda, si bé en els primers no s'indicaven els camins i tan sols certs ponts importants, a partir del mapa de Catalunya de Du Val del 1667 comencen a aparèixer en les cartes els camins més destacats. L'objectiu d'aquest treball és estudiar els camins que apareixen en alguns mapes de finals del segle XVII per a travessar els Pirineus, abans de l'aparició del primer mapa realment important d'aquesta serralada: la carta de Rossel, de data incerta però situada

ja dins del segle XVIII. La data més probable és la del 1730 per la raó que el gravador del mapa fou Jean Baptiste Delahaye, l'activitat del qual s'inscriu principalment en el període 1721-1752, la qual cosa fa creure que la data assignada per alguns del 1703 és massa optimista. El dibuxant del mapa A. Cocquart treballà documentadament entre 1690 i 1730. Tooley cita que, precisament, dins d'aquest any ho féu per Blothère i Rousell.

L'estudi ha estat realitzat mitjançant l'anàlisi de quatre cartes dreçades durant la darrera desena del segle XVII. Son les següents:

«Théâtre de la Guerre en Espagne» per Pierre Mortier, editat a Amsterdam (1694).

«Les Monts Pyrenées où sont remarqués les passages de France en Espagne, dressé sur les Mémoires les plus nouveaux par le Sr. Sanson, Géographe Ordinaire du Roy», editat a Amsterdam per Pierre Mortier entre 1690 i 1700.

«Les Frontières de France et d'Espagne tout de deçà que de là des Monts Pyrenées ou se trouvent marqués les Cols, Pertuys et autres Passages Interieurs de la Montagne. Deçà des Monts. Roussillon, Foix, Conserans, Bigorre et Basse Navarre. Delà des Monts: Catalogne, Cerdagne, Arragon et partie de la Haute Navarre et de la Biscaye. Dressés et Dediées à Monsieur le Dauphin par son tres humble et tres obeissant serviteur et Géographe De Fer». Edició del 1694.

«Exactissima et Postomnes, Alias nuncdemun edita Tabula continens Perfectam descriptionem Regnorum Arragonae et Navarrae, Principatus Cataloniae, nec non partium conterminarum Biscajae utrisque Castellae ac Valentiae». L'autor és Luggert Van Anse i la data situada després del 1690 i abans del 1716. Hi ha un mapa idèntic (mateixa planxa) signat pels germans Reinier i Josua Ottens que treballaren a Amsterdam entre 1725-1750. Aquest segon mapa és més conegut que el de Van Anse.

Aquestes cartes estan inspirades totes elles en fonts provinents de la segona meitat del segle XVII i, per tant, anteriors a la carta de Roussel i a l'època corresponent a la monografia de Josep Iglésies sobre els camins rodats dels Pirineus al primer quart del segle XVIII.

S'ha deixat de banda, en canvi, la carta de Baudrand del 1695 que dibuixa també els camins, perquè està retallada al nord i sols deixa veure, i encara no totalment, el Principat estricte, si bé amb el Roselló i altres terres incorporades a França el 1659, la qual cosa comporta una limitació d'informació per la banda occitana a la regió nord-occidental.

Al quadre 1 s'esmenten els ports cartografiats en els mapes antics analitzats i en el quadre 2 els citats itineraris amb la indicació de l'alçada.

El mapa de Pierre Mortier

Com tots els altres mapes considerats en aquest estudi, abasta tota la llargada de la frontera entre França i Espanya i, en termes generals, conté una xarxa de camins, tant a la part pròpiament espanyola com a la banda francesa no limitant-se a l'estricta regió pirenenca com en altres casos (Fig. 1).

Nogesmenys és curiós observar que la part corresponent a Catalunya dona molt més detall als camins del Pallars, Alt Urgell i Berguedà que dels de la part més oriental i, per tant, de penetració més fàcil. Ni tan sols hi són assenyalats els clàssics camins del Portús i Panissars, per exemple. La part analitzada del mapa comprèn una línia a la banda francesa que segueix, aproximadament el traçat Sent Bertrand de Comenges – Sent Lisièr en Conserans – Fois – Carcassona – Narbona; mentre que, a Catalunya l'hem limitat a la línia: Orrit-la Pobla de Segur – Solsona – Cardona – Vic – Girona – Palamós.

Com a detall curiós d'aquesta carta, sols hi ha punts de pas dels Pirineus entre França i la Catalunya estricta: el més occidental segueix la vall del Salat per passar pel port de Salau i baixar, ja a Catalunya, per la vall de la Noguera Pallaresa. A la carta el camí passa per Montgarri, la qual cosa possiblement representa fer marrada. Cabria la interpretació de que el camí passés pel port d'Aulà i no el de Salau, per bé que no sembla massa lògic a causa de la major alçada d'aquest darrer port (veure quadre 2) i l'accés per la via francesa que és des de Conflent i no des de Salau com indica el mapa.

El pas central és el clàssic de coll de la Perxa, entre el Conflent i la Cerdanya i el més oriental correspon a un camí que surt de Vilafranca de Conflent, puja per la vall Roja fins abastar la Portella de Mèrens¹ i el coll de la Marrana i baixar, després fins a Ribes per vall del Freser.

Ultra aquests tres passos sols resta, d'alta muntanya, a la regió fronterera, el camí d'Andorra a la Vallferrera pel port Negre o el Vell, probablement aquest darrer.

En el mapa que comenten hi ha, doncs, alguns fets particulars com són, per exemple, la manca de vies de comunicació per valls de penetració tan clàssiques com les de la Garona i l'Arieja. Pel que fa a l'Aude, altra via notable, ja comentarem més endavant alguns fets curiosos que semblen poc lògics i que es repeteixen en alguns altres mapes analitzats.

Ja hem dit que el mapa de Mortier es caracteritza per la xarxa relativament espessa de camins al Pallars, Alt Urgell i part del Berguedà i el Solsonès. Veiem-ne algunes particularitats.

Com en tots els mapes de l'època, juga un paper important l'enclavament de València d'Àneu (Castell de València, en les cartes antigues). A València, seu del castell dels comtes de Pallars, el «niu d'àligues espatllat per un temporal d'hivern...» segons Mn. Cinto Verdaguer, van a parar tots els camins de travessa dels Pirineus de la regió, com veurem en comentar els altres mapes.

Això dona lloc a algunes aparents anomalies que ja es presenten en el mapa de Mortier: el camí d'Andorra a la Vallferrera va a parar a València, però no baixant el curs del riu fins Llavorsí i seguint per la Noguera Pallaresa amunt sinó a través de les muntanyes, la qual cosa obliga si més no a pujar i travessar el coll de Campirme, de més de 2.000 m d'alçada o algun altre de la mateixa serralada que, probablement s'assolia des de la vall de Cardós o Estaon.

1. Podria ser també la Portella de Mentet

Aquesta particularitat es repeteix, com veurem més endavant, en altres mapes, amb els camins de travessa dels port de Tavascan i/o Lladorre, els quals abandonen la vall de la Noguera de Cardós per a enfilarse cap a la carena del Campirme i baixar vers la vall de la Noguera Pallaresa.

Una altra particularitat del mapa de Mortier és la xarxa estesa entre Llavorsí i el Pont de Suert per a passar de la Noguera Pallaresa a la Noguera Ribagorçana.

És un trajecte d'alta muntanya: Llavorsí – Bernuï – Coll de Triador – Vall del Flamicell – coll de Rus – Vall de la Noguera de Tor amb dues collades d'alçada més que respectable (Triador 2.083 m; Rus 2.062 m). De la vall del Flamicell un camí s'enfila pel coll de Felià a 2.373 m, la vall de Manyanet i, encara la Creu de Pervés i la Creu de Ferro per a travessar la serra de sant Gervàs i acabar a Örrit. Aquí les collades són més baixes però l'itinerari no deixa d'ésser un xic difícil.

Una altra xarxa de camins polèmica i, per tant, que no podem pas assegurar si la interpretació n'és o no correcta, és la de la regió on conflueixen tres comarques: el Solsonès, l'Alt Urgell i el Berguedà. A Cambrils del Solsonès com a punt estratègic, veiem sortir un camí que es dirigeix directament a la Cerdanya. L'únic punt de referència és Prats, ja en aquesta darrera comarca. Aquesta camí hauria de travessar al menys cinc collades d'una certa importància: coll de Mata, coll de Jou, coll de la Trapa, coll d'Escriga i, finalment, el coll de Pendís. Aquesta darrer és el més identificable. És, doncs, difícil poder establir un itinerari segur i el donem tan sols aproximadament, sobretot tenint en compte que la col·locació dels pobles en el mapa és bastant aleatòria i no parlem de distàncies.

Encara més enrevessat resulta el camí de Cambrils a la Seu d'Urgell passant per Gòsol (Quixol, en la carta, l'hem interpretat per Gòsol). El camí hauria d'anar a trobar al riu de la Vansa, pujar el coll de la Mola i, després de Gòsol, els de Josa i de Creus, com a mínim, per salvar la barrera del Cadí per la part occidental, encara hi ha dos o tres enigmes més en el traçat de la carta de Mortier. A Catalunya, un camí de Ribes a Berga no passant per Ripoll i si, en canvi, per «Paduana» i «S.Cenis», dos llocs que no hem pas assolit a escatir, i finalment per Casserres que està al sud de Berga (no així en la carta original). L'única sospita és que el S. Cenis no fos St. Genís prop de Sant Bartomeu del Grau, la qual cosa confirmaria un traçat molt especial entrant per la comarca d'Osona.

Les altres dues anomalies són a França i, justament a la vall de l'Aude. Sembla natural que el camí segueixi la vall, però no es així. D'entrada el poble de Costassa, sobre Coisan, riu amunt s'Alet, no hi és a la vora ni tan sols a prop sinó un tros lluny. Aleshores el camí passa per Arcas (on hi ha un castell notable). Traduït això en un mapa actual obliga a desviar-se de la vall uns quants quilòmetres per a tornar a guanyar, després, el curs del riu, no sense passar abans per una petita collada. El fenomen «Arcas» el veurem repetit gairebé en tot el mapes estudiants.

Finalment, és curiós el traçat del camí de la vall superior del riu anant d'Escolobre a Querol i, després, a Puigcerdà.

El mapa de Sanson i Mortier

Aquest mapa és refereix únicament als Pirineus en tota llur extensió i dona molta més importància als camins de la banda francesa. Tan es així que el límit meridional dels camins es pot situar en una línia que uneix el Pont de Suert – Llavorsí – Andorra – Puigcerdà – Perpinyà.

Els punts de sortida des de França són: S. Bertrand de Comenges, St. Martòri, Rius, Pàmias, Limós i Narbona.

Pràcticament, dins la faixa, relativament estreta, on els camins estan assenyalats hi figuren gairebé tots els principals ports de muntana a excepció, naturalment, dels que corresponen als Pirineus Orientals, des de Puigcerdà a l'Albera. També hi són indicats els noms d'alguns ports, encara que no a tots es troba el corresponent camí. La figura 2 reproduïx, fotogràficament, la part catalana de la carta.

Aquí veiem, ben aprofitades les vies de penetració natural representades per les valls de la Garona, Salat, Garbet, Arieja i Aude. Sortint de St. Bertrand de Comenges hi ha un camí que puja per la vall de la Garona. A St. Beat es bifurca: un dels camins va, per Banheres de Luishon i el port de Benasc cap a aquesta darrera localitat. Una subseqüent bifurcació abans de la travessa de la zona axial de la serralada, dona lloc a que el segon camí passi el port de Tòro (o potser el de la Picada). L'altre camí que surt de St. Beat entra per la val d'Aran i travessa la serralada pels ports de Vielha i de la Ribereta baixant fins el Pont de Suert i Llesp, per les Nogueres Ribagorçana i de Tor, respectivament. Un tercer camí queda tallat al port de la Bonaigua (o de «Pedres Blanques», nom correcte en els mapes antics).

Un altra via de penetració és la vall del Salat des de St. Martòri a St. Lisièr en Conserans, on el camí es bifurca, pujant per la vall de Birós per a entrar a Catalunya pel port de la Hurqueta o el d'Urets fins Salardú (quin dels dos ports segueix el camí ho veurem més endavant)

Un altre camí puja des de St. Lisièr per la vall del Garbet per a assolir el port de Tavascan i baixar a València d'Àneu pel coll de Campirme com hem vist abans en el mapa de Mortier. El camí acaba a Llavorsí per la vall de la Noguera Pallaresa.

Fins aquí hem d'assenyalar dues anomalies o, almenys, uns itineraris força dubtosos. L'un d'ells és un camí que sortint de les Bordes, a la val d'Aran, passa per Vilamós i per la ribera de Varradós fins els encontorns de Liat per a assolir el port de la Huruqueta i baixar fins Castilhon en Conserans sense passar per la vall de Birós. És difícil precisar per on devia passar aquest camí si no és per la ribera d'Autrech sota el portet d'Aspet i vorejant la Batllonga, el mapa marca dos camins diferents i dos passos de muntanya també diferents pels itineraris les Bordes – Castilhon i Salardú – Castilhon. Per això hem fet passar el primer pel port de la Hurqueta, més a ponent, i l'altre pel d'Urets, més a llevant però això no deixa de ser hipotètic.

Un punt molt conflictiu és l'itinerari seguit entre Ost i València d'Àneu. En el mapa el camí passa per Uston i Aulos, quan el camí natural és la vall del Salat

per pujar el coll de Salau i baixar per la vall de la Noguera Pallaresa a València. Encara, des de Uston, a la vall del mateix nom, el camí normal seria pujar per la vall d'Ossera al port de Tavascan i baixar per la ribera de Tavascan a la vall de Cardós i d'allí, per Estaon pujar el coll de Campirime i baixar a València. Aquesta camí sembla poc normal però encara ho és menys anar a buscar Aulos ja que, des d'aquest punt s'ha de pujar per la vall de l'Ars fins el port de Lladorre i baixar per el riu del mateix nom fins a Ribera de Cardós, pujar el coll de Campirime i baixar a València.

Els mapes d'aquesta època acostumen a cartografiar, a la regió compresa entre Montarenyo i el llinar d'Andorra dos ports anomenats de «Marterat» o «Martellat» i «Boet». Aquest darrer està perfectament identificat: el port de Bouet a migdia de la Pica Roja, tocant a Andorra. El de «Marterat»² no apareix en les cartes modernes i sembla correspondre al de Tavascan.

Nogensmenys la col·locació dels topònims apareix invertida i el port de Marterat és troba a llevant del de Boet quan tot sembla que hauria d'ésser al revés, la qual cosa en fa difícil la interpretació. Aquesta circumstància es dona en el mapa que estem analitzant.

Un tercer itinerari de travessa, sortint de Rius per lo Mas d'Asil i la Bastida arribava a Massat després de travessar el port de Pegeura. Des de Massat es podia anar directament a Ost o bé al port de Tavascan sense passar per Aulos, la qual cosa no deixa d'estranyar. Abans de pujar el port de Peguera a Serras, el camí trobava el que venia a Pàmias i Fois. Des d'aquesta ciutat i, ja per la vall de l'Arieja, hi havia tres opcions: la primera, per Tarascon, Vic de Soç i la vall de l'Artiga per assolir el port de Lladorre o el veí de l'Artiga i baixar pel riu de Lladorre a la ribera de Cardós. Encara que a la carta aquest camí està assenyalat com independent del que baixant del port de Tavascan anava a raure a València d'Àneu, devia haver-hi algun tros comú o paral·lel a la vall de la ribera de Cardós. Una variant passava des de Vic de Soç pel port del Bouet a Vallferrera fins Llavorsí. Encara hi havia una tercera variant des de Tarascon a Andorra pel port de Siguer.

Continuant Arieja amunt i passat Ax les Termes, es podia entrar a Andorra pel port de Fontargent o seguir per Hospitalet, passar el Pimorent i acabar viatge a Querol. Es curiós que entre Querol i Puigcerdà no està marcat cap camí. L'accés a Puigcerdà es feia des de Limós, per la vall de l'Aude però amb la particularitat que l'itinerari no seguia, segons la carta, la totalitat del curs del riu. Se n'apartava entre Limós i Quilhan i entre Escolobre i Llívia seguint pel coll de Creu, Orellà i el coll de la Perxa sense passar pel coll de Quillana, que és l'accés més natural. Des d'Escolobre un camí seguia en direcció sud passant per Formiguera i restava inacabat.

També en aquest mapa hi ha el cas «Arcas» si bé, en aquesta carta, Arcas es troba en un camí que des de Quilhan anava a parar al coll de Jau a les rodalies de Mosset, des d'on girava cap a St. Pau de Fenollet pel coll de Bou o Roca – Gelera

2. Marterat és el nom d'un pic veí del port de Tavascan.

Mapa de De Fer

El mapa de De Fer, com els anteriors, abasta tota la carena dels Pirineus. La part més oriental es reproduïx a la figura 3. Es redueix, com ja indica el títol, als «Colls, ports, portús i altres passos interiors de la muntanya», però, curiosament, a la part oriental, a l'Empordà, hi ha uns camins que no són pas de muntanya i que menen fins a Palamós i Girona tot passant per Verges, on figura la data 1694 de la batalla del Ter. Heus ací com el detall militar es deixa veure en la carta que suara comentarem.

Amb l'excepció de la incursió «Girona» que acabem d'esmentar, la carta conté els camins compresos dins una faixa limitada al nord per St. Bertrand de Comenges – St. Lisièr en Conserans – Fois – Carcassona i Narbona i, a migdia, per Castelló de Tor – Llavorsí – la Seu d'Ugell – Puigcerdà – Perpinyà. En aquest aspecte, ve a cobrir una regió semblant a la del mapa anterior i fa sospitar, malgrat la data 1694, que la major part d'informació era anterior al Tractat dels Pirineus, presentant certes concomitàncies amb la carta de Sanson – Mortier abans comentada.

La frontera no presenta dubtes quan al fet d'ajustar-se als límits imposats pel Tractat dels Pirineus si bé amb errors (molt freqüents en mapes de l'època), tals com Llívia que figura a Catalunya sense solució de continuïtat, no com enclavament en terra francesa i Cervera de la Marenda, que figura a la banda espanyola de la frontera, detalls errats que també apareixen en el mapa de Sanson.

Els passos dels Pirineus són, si fa no fa, el mateixos que figuren en el mapa de Sason: vall de Garona – port de Vielha – vall de la Noguera Ribagorçana (en aquest itinerari hi ha una variant més que en la carta precedent: el pas pel port de Rius); vall del Salat – port de l'Horqueta – val d'Aran (aquí no hi ha l'estrafolari camí de les Bordes a Castilhon en Conserans); St. Girong – Aulos – port de Salau – València d'Àneu – Llavorsí; Fois – Massat – port de Salau; Tarascon – Vic de Soç – port de Lladorre – València d'Àneu (per Campirme)-Llavorsí (amb una variant passant pel port del Bouet) i Tarascon – port de Siguer – Andorra – la Seu d'Ugell. Curiosament el camí de penetració per la vall de l'Arieja queda tallat a Ax les Termes i Orlu. Per tant ignora el Pimorent. L'itinerari per la vall de l'Aude és un xic curiós: des de Limós va directament a Quilhan per Rocatalhada i sense passar per Alet mentre que des d'aquesta darrera localitat surt un camí que va a Perpinyà travessant les Fonolledes. El de travessa dels Pirineus segueix sense grans variants el curs de l'Aude des de Quilhan a Puigcerdà pels colls de la Quillana i de la Perxa. Des dels Angles hi ha un camí que, per Escolobre i el coll de Creu, va a parar a Vilafranca de Conflent i segueix a St. Pau de Fenollet pel coll de Bou.

No hi ha camins ni per la vall del Tec ni del Tet i, per tant, bona part del Conflent i el Roselló i tot el Vallespir resten incomunicats, la qual cosa fa pensar, com ja s'ha comentat abans, amb el concepte dels Pirineus com frontera natural abans del Tractat dels Pirineus prenent com carena principal la línia

Carlit – Madrès – Corberes i deixant de banda la divisòria actual. En el mapa figuren indicats alguns port i collades que hom ha indicat en el quadre 1.

El mapa d'Ottens – Van Anse

Aquesta carta és molt més detallada que les anteriors quant a camins dins l'actual Catalunya estricta i, en no limitar-se als Pirineus, dóna una idea més general de les principals vies de comunicació. En canvi, els camins de travessa de la serralada no hi són indicats amb tant detall. La frontera franco-espanyola correspon a l'existent abans de Tractat dels Pirineus, amb la val d'Aran a França. La carta està reproduïda a la figura 4.

Seguint un criteri semblant al posat en pràctica en comentar el mapa de Mortier, hem tallat la part occitana segons una línia que segueix des de St. Bertrand de Comenges a Rius, Pàmias, Carcassona i Narbona i per la banda catalana, des de la Torre de Tamúrcia a la Pobla de Segur, Ponts, Torà, Cardona, Vic, Girona i Palamós.

Seguint de ponent a llevant, veiem un camí que pujant de Benasc arriba a Bausén probablement pel port de la Picada. A aquest camí segueix el tradicional de St. Bertrand de Comenges a la vall de la Noguera Ribagorçana pujant per la Garona i travessant el port de Vielha. Aquest camí segueix fins Barbastre evitant els congost del riu i internant-se per terres de la Ribagorça.

L'accés per la vall del Salat des de Rius i St. Lisièr passa pel port de Salau i Montgarri i baixa fins València d'Àneu, seguint la Noguera Pallaresa fins a la Pobla de Segur. Aquí trenca, passant per la conca de Tremp (Isona) i vorejant el Montsec de Rúbies, baixa fins Ponts, d'on segueix a Balaguer (pel Segre) o vers Sanaüja (a Lleida) i Torà (Barcelona) per la vall del riu Bregós.

El camí que puja per la vall de l'Arieja es bifurca a Tarascon d'on es poden prendre tres opcions: l'occidental per Vic de Soç al port del Bouet i la Vallferrera fins Llavorsí; la central del port de Siguer a Andorra i la Seu de Urgell per seguir Segre avall i l'oriental, per l'Hospitalet, encara permet dues variants: pujar la vall de l'Arieja i passar a la de Llosa per la portella Blanca d'Andorra fins Martinet, o bé la clàssica del Pimorent fins Puigcerdà.

La ruta de l'Aude és complicada perquè, contràriament a la lògica, no segueix la vall del riu. De fet hi ha dos camins: l'un, més o menys voreja la vall inferior per anar al Conflent i l'altre, molt complicat, arrenca de Tarascon i fent una gran marrada per Belestar i Belcaire va a parar a Querigut, a la vall superior del riu, a través del coll de Pradèl. Des de Querigut encara segueix un trajecte que, si bé és normal fins Formiguera, d'aquí salta al Porté a vall del Querol, la qual cosa sembla que sols pot assolir-se travessant la portella de la Grava. És un camí a primera vista. Per l'altra banda, des de Querigut, per Escolobre, passa pel camí lògic (encara que no massa si s'ha de pujar el coll de Creu per baixar a la Llacuna) pel coll de la Quillana a Montlluís. Després ja tot és normal fins Puigcerdà pel coll de la Perxa.

Vegem, ara, l'altre camí que de Limós i Alet va a parar a Prada de Conflent. D'entrada, el camí d'Alet a Quilhan sense passar per Coisan és estrofolari, més quan hi ha un camí que per la vall de l'Aude, puja d'Alet a Coisan per, després, assolir les Fenolledas (sense passar per Arcas quan el més lògic seria, precisament, passar-hi), per Camps de l'Aglí i St. Pau de Fenollet i seguir a Puigcerdà. Però una vegada som a Quilhan, fent marrada, encara continuem fent-ne per anar al castell d'Arcas, del qual ja hem parlat abans, baixar altra vegada a la vall de l'Aude a Artigues pel coll de St. Lois i després tornar a deixar el riu definitivament per pujar pel coll de Jau cap a Catllar i Prada de Conflent.

Aquests traçats suara esmentats semblen molt rebuscats i fan dubtar de la fiabilitat passant per llocs diferents.

Seguit cap a llevant, hi veiem el camí de Perpinyà a Puigcerdà per la vall de la Tet i el coll de la Perxa. Un altre itinerari que uneix aquestes dues localitats és molt complicat, ja que de Perpinyà va a parar de la vall del Tec a Ceret i per Prats de Molló passa a Camprodon pel coll Pregon o el coll d'Ares (és difícil precisar-ho). De Camprodon, per la collada Verda a Queralbs i després, per la collada de Toses³ a Age i Puigcerdà. Des de Queralbs surt un camí que per Toses i el coll de Pal baixa a Bagà però no segueix la vall de Llobregat sinó que continua a Solsona i Tor pel coll de Ferrús i Llinars d'Aigua d'Ora, a través del muntanyam del Berguedà i de Solsonès.

L'avantdarrer pas pireneic és el coll de Panissars a la ruta de Perpinyà a Girona i el darrer és el camí constaner per Cotlliure, Cervera, coll dels Belitres, la Selva, Cadaqués i Roses, fins Palamós.

Entre els altres camins de muntanya, que podríem dir-ne travessers, n'hi ha uns que mereixen un comentari. Per exemple, a França, el de St. Bertrand Comengues a St. Lisièr en Conserans pel portet d'Apet i Castillhon en Conserans, que no és pas el més planer. Un altre camí és el que va de St. Lisièr a Vic de Soç per lo Mas d'Asil i el coll de Peguera. Un tercer és el ja comentat de Tarascon a Querigut pel col de Pradèl i, finalment, el clàssic de St. Pau de Fenollet a Prada de Conflent pel coll de Bou. A la banda catalana hi ha un camí curiós de travessa des de Pallars (la torre de Tamúrcia) a Organyà passant pels colls de la Creu de Ferro i de Pervés, el port de Felià, la torre de Cabdella, Gerri de la Sal, possiblement del Cap de Carreu i Organyà. El tros més difícil d'esbrinar és el compès entre Gerri i Organyà, amb dos topònims heretats dels mapes mercatorians: Misanel i Mt. Ausel que interpretem personalment com St. Joan i Tolustre de Montanissell.

Fora de la muntanya hi ha la xarxa de camins habitual entre Perpinyà, Narbona i Carcassona i els que de Camprodon i Girona menen a Vic, Manresa i Barcelona.

És curiós observar que la comarca de la Garrotxa queda totalment aïllada i mancada de vies de comunicació i això tant en aquest mapa com en el de Mortier. En general resten d'una manera clara molt millor definides les comu-

3. O potser pel pas dels Lladres.

nicacions a les zones de muntanya (Aran, Pallars, Alt Urgell, Solsonès, Cerdanya, Ripollès) que en les relativament més planes (Bages, Osona, Garrotxa i part del Gironès). Sols a l'Empordà, com via de penetració més fàcil, s'hi estén una xarxa de camins més espessa.

Conclusió

Les vies de comunicació existents entre Occitània i Catalunya a finals del segle XVIII prefiguren, en molts casos, els camins actuals, sobretot els que segueixen les valls dels rius més importants a banda i banda dels Pirineus (Garona, Salat, Arieja, Aude, Aglí, Tec, Tet i Querol a la part actualment francesa i les Nogueres Ribagorçana, Pallaresa, de Tor, de Cardós i de Vallferrera; i els rius Flamicell, Valira, Segre, Llobregat, Cardener, Bregós, Ter i Freser a la banda del Principat).

Quant a les collades per travessar els Pirineus, hi veiem ja les més importants que podríem qualificar com tradicionals. Aquí ja no es pot afirmar que existeixi una total coincidència amb les que més tard s'han aprofitat per a fer-hi passar les carreteres. Entre els ports aprofitats hi figuren: Bonaigua, Pimorent, els de la Quillana i la Perxa, Ares, el Portús i els Belitres i, fins un cert punt, el de Vielha (pel túnel). No n'hi ha cap altre, a la divisòria principal, aprofitat i sí, en canvi, s'han fet passar carreteres per collades que no semblaven massa freqüentades a finals del segle XVIII. Per exemple, l'accès a Andorra per la Vallferrera es fa pel port de Cabús i no pel Vell o el Negre i la carretera d'Andorra a la vall de l'Arieja no passa per Fontargent si no per Fra Miquel (o Envalira). Igualment l'enllaç previst d'Andorra amb França per la banda de Vic de Soç aprofitarà el port de la Rat i no el de Siguer.

A migdia de la zona axial, es conserva la collada de Toses i de la munió de collades assenyalades al Pallars sols s'aprofitem la Creu de Ferro, la Creu de Pervès i el coll del Cantó i al Berguedà i el Solsonés, els colls de Jou, de la Trapa, de Josa i de Pal.

Cal dir, no obstant, que les circumstàncies demogràfiques han canviat i el despoblament de les comarques de muntanya ha limitat les necessitats de bones vies de comunicació, encara que és discutible si unes comunicacions millors haurien pal·liat, en part, el despoblament suau esmentat.

A la banda francesa, salvant la portella de la Grava i el coll de Creu, les altres collades són aprofitades encara pel pas de carreteres si bé les circumstàncies són molt diferents ja que la zona més difícil i escarpada dels Pirineus resta a la banda catalana i no pas a l'occitana.

Finalment cal expressar clarament que la interpretació dels mapes antics presenta moltes dificultats a causa de les seves imperfeccions, per la qual cosa la interpretació que s'ha fet dels itineraris i, en especial, l'atribució d'algunes de les collades esmentades és subjectiva amb tots els riscos que això comporta, podent ser perfectament acceptables interpretacions diferents de la nostra.

Bibliografia

- Atles Universal Català* (1983). Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- Atles Topogràfic de Catalunya. Escala 1:50.000* (1995). Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana i Institut Cartogràfic de Catalunya.
- Atles Universal* (1999). Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- CHEVALIER, M. (1933). *L'Andorre. Carte Topographique*. París.
- COLOMER, I. M. (1989). *Cartografia de Catalunya i dels Països Catalans*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- Gran Atlas de Catalunya* (1993). Barcelona: Carles i Associats.
- Gran Geografia Comarcal de Catalunya* (1981-1985). Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.
- IGLÉSIES, J. (1975). «Els camins rodats dels Pirineus al primer quart del segle XVIII». *Vertex*, Barcelona: 43, p. 272- 275.
- IGLÉSIES, J. (1979). *El fogatge de 1533*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajoana.
- INSTITUT GÉOGRAPHIQUE NATIONAL (1974) *Carte Touristique*. Escala 1: 1000.000. Fulls 70, 71 i 72. París.
- (1976). *Carte Touristique*. Escala 1: 250.000. Fulls 13 i 14. París
- Mapa de Catalunya. Toponímia catalana*. (1994) Escala 1: 250.000. Granollers: Alpina.
- SERVICIO GEOGRÁFICO DEL EJÉRCITO. *Mapa Militar de España*. Escala 1: 100.000. Fulls corresponents als Pirineus. Madrid.
- SOLÉ SABARÍS, Ll. (1951). *Los Pirineos. El medio y el hombre*. Barcelona: Alberto Martín.
- SORRE, M. (1949). *Los Pirineos*. Barcelona: Juventud.
- TOOLEY, R. W. (1979). *Tooley's Dictionary of Map Markers*. Londres: Map Collectors.

Quadre 1 Collades esmentades en els mapes (de Ponent a Llevant)

Nom antic del port o collada	Mapes	Nom actual	Remarques
P. Espitalet	S.F.	P. de Vielha	
P. Viella	S.F.	P. de Rius	Pel traçat del camí sembla el de Rius.
P. Arties	S.F.	P. de la Ribiqueta	
P. Pedres Blanques	S.	P. de la Bonaigua	
P. Boes o Boet	S.F.	P. Boet o Bouet	Està invertit amb el de Marterat.
P. Marterat o Martellat	S.F.	P. de Tavascan	Està invertit amb el de Boet.
P. Vic de Soç	S.F.	P. de l'Artiga	o el de Lladorre.
P. Seguer	S.F.	P. de Siguer	
P. Argentièr	S.F.	P. de Fontargent	
P. Molens	S.	P. de Pimorent	
Lauet Coronat	S.	—	No figura en mapes actuals.
Col de Toses	S.F.	C. de Toses	
Col de Mayans	S.F.	Coll de la Creu de Maians	
Col de Creux	S.F.	C. de Creu	
Col de la Perxa	S.	C. de la Perxa	
Col de Nuria	F.	C. de Núria	O d'Eina.
Col de Iou	S.	C. de Jau	
Col de Cabesses	S.	—	No figura en els mapes actuals.
Col des Batailles	S.F.	C. de la Batalla	Situat massa a ponent.
Col de Mouset	S.	C. de Mosset	
Col de la Porte	F.	P. de Mèrens	Atribuït. Pot ser la portella de Mentet
Col de Ares	S.	C. d'Ares	
Col de Paracols	S.F.	C. de Paracolls	
Col de Panisas o Panissans	S.F.A.	C. de Panissars	
Col de Pertus	S.F.	C. del Portús	

Codificació d'autors: S: Sanson.- F: De Fer.- A: Van Anse.

Quadre 2

Port i collades esmentats i alçada corresponent

Nom	Port o Collada	Alçada (m)	Remarques
Ares	Coll	1.518	
Artiga	Port	2.484	
Aulà	Port	2.200	
Belitres	Coll	170	
Benasc	Port	2.550	
Bonaigua	Port	2.072	
Boet	Port	2.088	o Boet
Bou	Coll	2.000	o Roca-Gelera
Campirme	Coll	2.024	
Collasa Verda	Coll	1.545	
Creu	Coll	1.750	
Creu de Ferro	Coll	1.510	
Creu de Pervés	Coll	1.632	
Creus	Coll	1.440	
Escriga	Coll	1.345	
Felià	Coll	2.373	
Ferrús	Coll	1.530	
Fontargent	Port	2.262	
Hurqueta	Port	2.452	
Jau	Coll	1.513	
Josa	Coll	1.680	
Jou	Coll	1.560	
Lladorre	Port	2.457	
Marrana	Coll	2.500	
Mata	Coll	1.725	
Mola	Coll	1.780	
Negre	Port	2.854	
Pal	Coll	2.110	
Panissart	Coll	310	
Pas dels Lladres	Coll	2.450	
Peguera	Port	1.375	
Pendís	Coll	1.790	
Perxa	Coll	1.530	
Picada	Port	2.470	
Pimorent	Coll	1.915	
Portella Blanca	Port	2.617	d'Andorra
Portella de la Grava	Port	2.247	
Portella de Mèrens	Port	2.390	
Portet d'Aspet	Port	1.089	
Pradèl	Coll	1.680	

Pregon	Coll	1.530
Quillana	Coll	1.714
Ribereta	Port	2.760
Rius	Port	2.570
Rus	Coll	2.062
Salau	Port	2.052
St. Lois	Coll	829
Siguer	Port	2.396
Tavascan	Port	2.277
Tòro	Port	2.235
Toses	Coll	1.821
Trapa	Coll	1.320
Triador	Coll	2.083
Urets	Port	2.519
Vell	Port	2.602
Vielha	Port	2.424

Figura 1
Mapa de Sanson i Mortier

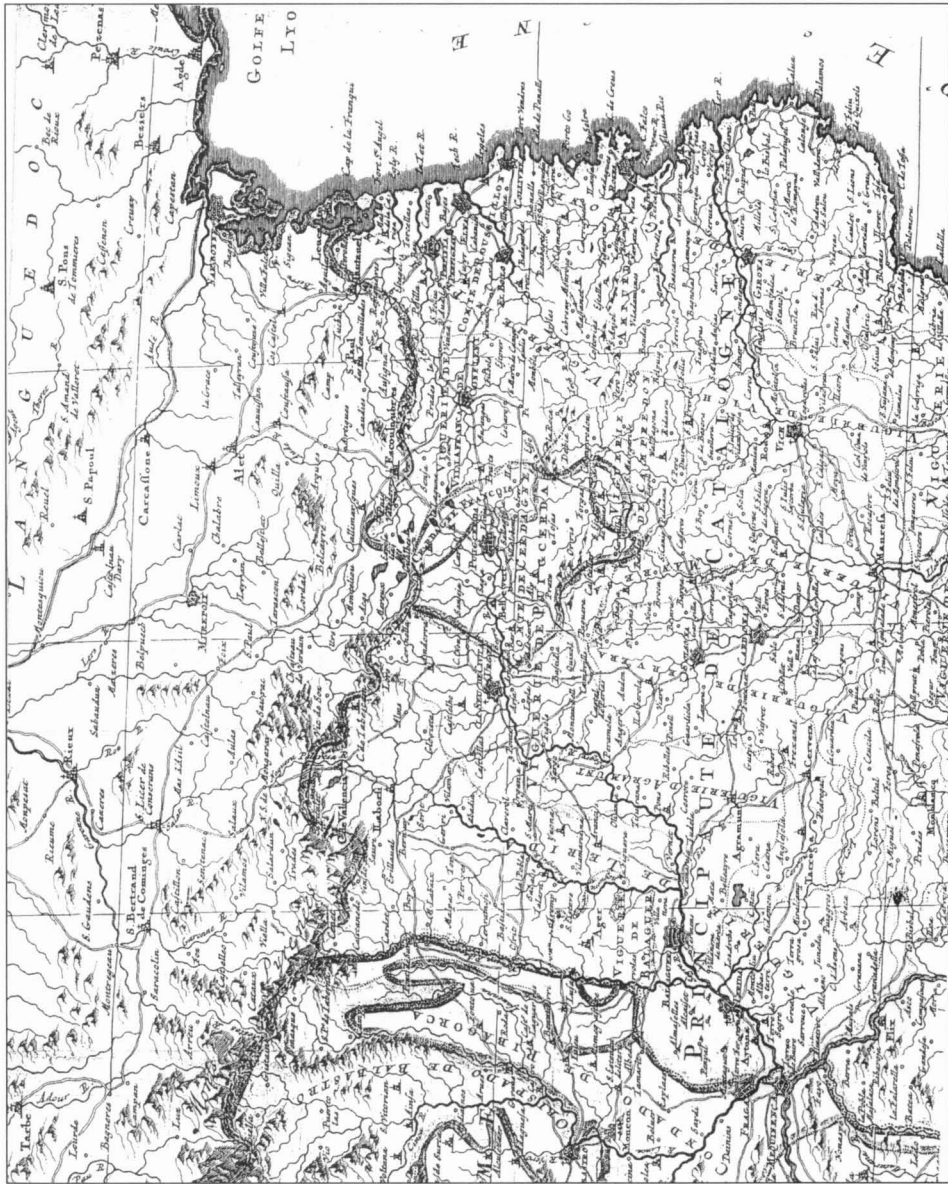
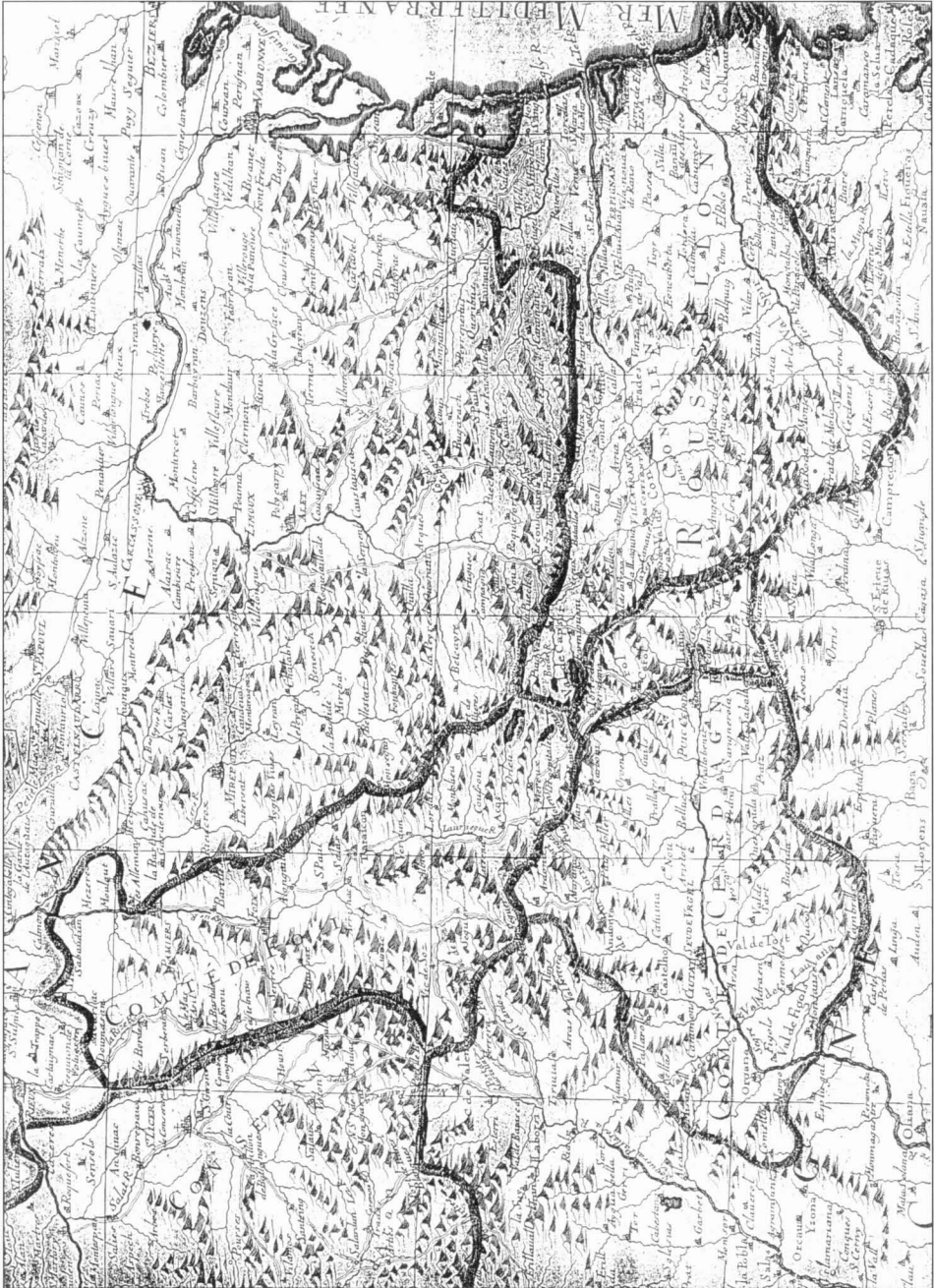

Figura 2
Mapa de Sanson i Mortier. Part catalana

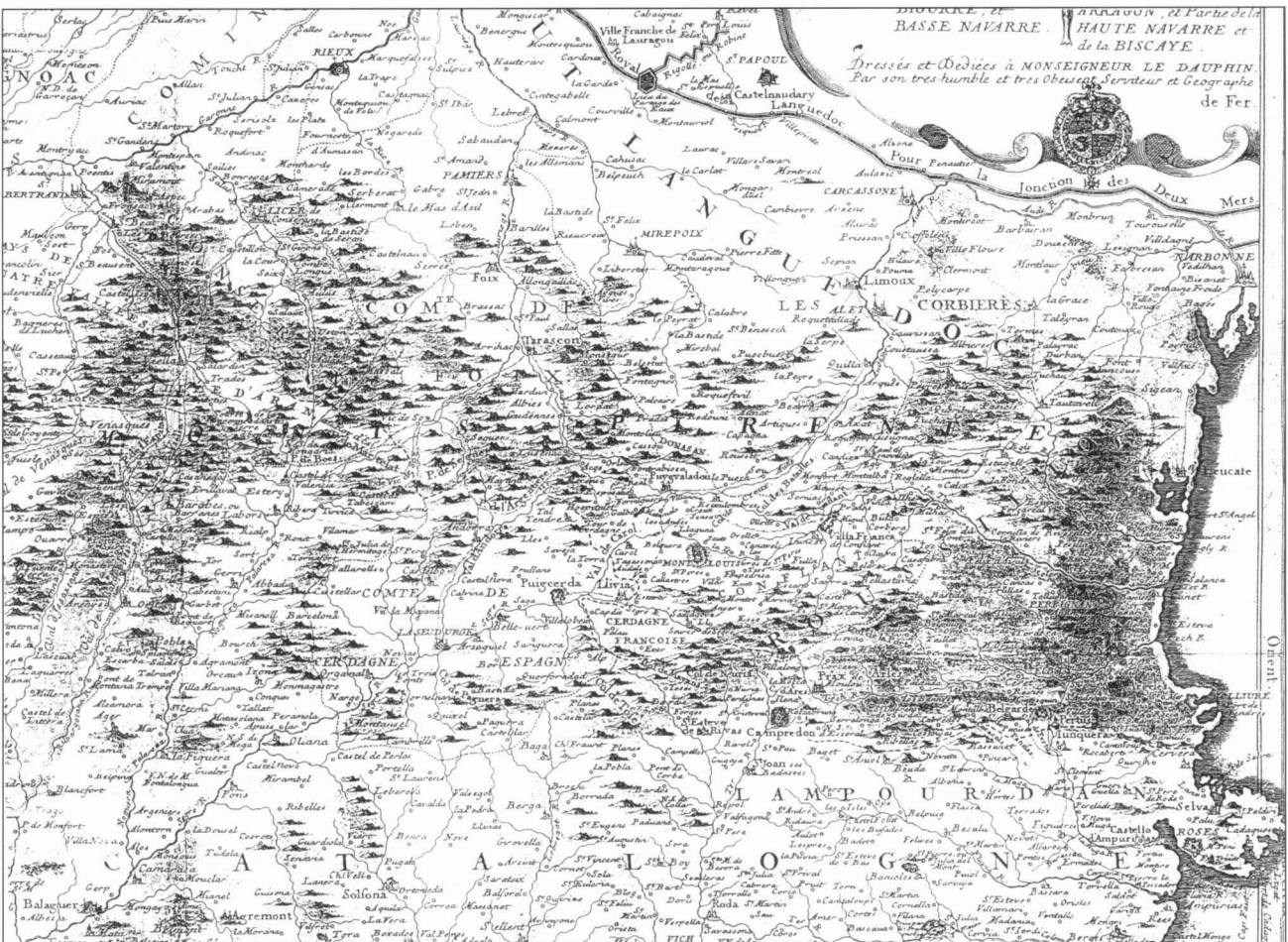

Figura 3
Mapa de De Fer

Figura 4
Mapa de Van Anse - Ottens

